

Doğru bilgi doğru kaynaktan alınır...

Irak Selçukluları

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL

ÇAMLICA

İstanbul 2018

KISALTMALAR

a.mlf.	: Aynı müellif
AÜEFĐ.	: Atatürk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi
AÜİFD.	: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi
bk.	: Bakınız
BSİT	: Büyük Selçuklu İmparatorluğu Tarihi
çvr.	: çeviren
DGBİT	: Doğuştan Günümüze Büyük İslâm Tarihi
DİA	: Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi
DİFM	: Dârülfünûn İlahiyat Fakültesi Mecmuası
El.	: Encyclopaedia of İslâm
h.	: Hicrî
haz.	: Hazırlayan
hş.	: Hicrî-şemsî
İA.	: İslâm Ansiklopedisi
İTED	: İslâm Tetkikleri Enstitüsü Dergisi
Krş.	: Karşılaştırınız
Ktp.	: Kütüphane
m.	: Milâdî
mad.	: Madde
MKD	: Millî Kültür Dergisi
MTM	: Millî Tettebbular Mecmuası
nr.	: Numara
nşr.	: Neşreden
ö.	: Ölümü
s.	: Sayfa
SAD	: Selçuklu Araştırmaları Dergisi
str.	: Satır
sy.	: Sayı
ŞM	: Şarkiyat Mecmuası

- TAD : Tarih Arş. Dergisi
(Ankara Ü. Dil ve Tarih-Coğrafya Fak.)
- TD : Tarih Dergisi
- TDAY : Türk Dili Araştırmaları Yıllığı
- TDK : Türk Dil Kurumu
- TED : Tarih Enstitüsü Dergisi
- THİTM : Türk Hukuk ve İktisat Tar. Mec.
(İst. Üniv. Türkiyat Enst.)
- TK : Türk Kültürü
- TM : Türkiyat Mecmuası
- TOEM : Tarih-i Osmanî Encümeni Mecmuası
- trc. : Tercüme
- Trç. : Türkçe
- TSD : Tarih Semineri Dergisi (İst. Ü. Ed. Fak.)
- TSMK : Topkapı Sarayı Müzesi Kütüphanesi
- TTEM : Türk Tarihi Encümeni Mecmuası
- TTK : Türk Tarih Kurumu
- v.d. : ve devamı
- vr. : Varak
- v.s. : ve saire
- yk. : Yaprak
- Yay. : Yayınlayan
- YAD. : Yıllık Araştırmalar Der.
(Ank. Ü. İlâhiyat Fak. Türk ve İslâm Sanatları Enst.)
- VD : Vakıflar Dergisi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ.....	XI
IRAK SELÇUKLULARI (1118-1194)	
1. SULTAN MAHMUD (1118-1131).....	1
Mengübars'ın Öldürülmesi 513 (1119/1120).....	3
Melik Mesud'un İsyanı (14 Haziran 1120).....	5
Hille Emîri Dübey's'in Faaliyetleri (1120-1122).....	7
Melik Tuğrul'un İsyanı (1119-1121).....	8
Gürcülerle Mücadele (1121-1123).....	10
Vezir Sümeyremî ve Emîr Cüyûş Bey'in Öldürülmesi (1122).....	12
Aksungur Porsukî'nin Irak Şihneliğinden Azli ve Musul'a İadesi 518 (1124/1125).....	13
Tuğrul ile Dübey's'in Irak'a Gitmeleri ve Halife Müstershid ile Mücadeleleri 519 (1125).....	14
Sultan Mahmud - Halife Müstershid Anlaşmazlığı (1127).....	15
İmâdeddin Zengi'nin Musul Valiliğine Atanması (1127).....	18
Sultan Sencer'in I. Batı Seferi ve Rey'e Gelmesi 522 (1128).....	20
Dübey's'in Irak'taki Faaliyetleri (1129).....	20

Sultan Mahmud'un Ölümü ve Kişiliği (10 Eylül 1131).....	23
2. SULTAN DAVUD (1131-1132).....	24
Sencer'in II. Batı Seferi ve Dînever Savaşı (25 Mayıs 1132).....	26
3. SULTAN II. TUĞRUL (1132-1134).....	26
Sultan Tuğrul'a Karşı İttifak Oluşturulması (1133).....	28
Sultan Tuğrul - Melik Mesud Mücadelesi (1133-1134).....	30
Sultan Tuğrul'un Ölümü ve Kişiliği (24 Ekim 1134).....	31
4. SULTAN MESUD (1134-1152).....	32
Sultan Mesud - Halife Müstersid Billah Mücadelesi (1135).....	33
Sultan Mesud - Halife Râşid Billah Mücadelesi (1135-1136).....	37
Bizans'ın Kuzey Suriye'ye Müdahalesi ve İmâdeddin Zengi'nin Bizans-Haçlı İttifakına Karşı Mücadelesi (1137-1143).....	40
Fars Hâkimi Atabeg Mengübars'ın İsyanı ve Gürşenbe Savaşı (Nisan - Mayıs 1138).....	47
Râşid Billah'ın Öldürülmesi (6 Haziran 1138).....	49
Bağdad'da Ayyârların Artması ve Bunların Sindirilmeleri 538 (1143/1144).....	52
Sultan Mesud - İmâdeddin Zengi İlişkileri 538 (1143/1144).....	53
İmâdeddin Zengi'nin Urfa'yı Fethi (24 Aralık 1144).....	54
Sultan Mesud ile Emîrler Arasında Mücadeleler (1146-1147).....	61
Sultan Mesud'a Karşı Emîrlerin Yeni Bir İttifakı ve Sultan Sencer'in Rey'e Gelmesi (1148-1149).....	64
Sultan Mesud'un Son Yılları ve Ölümü (2 Ekim 1152).....	67
5. SULTAN MELİKŞAH (EKİM 1152-ŞUBAT 1153).....	69
6. SULTAN II. MUHAMMED (1153-1159).....	69

Sultan Muhammed - Süleymanşah İlişkileri 548 (1153/1154)	71
Sultan Muhammed - Halife Muktefi İlişkileri (1153-1154).....	73
Sultan Muhammed Devrinde Cereyan Eden Bazı Hadiseler	77
Süleymanşah'ın Bağdad'da Sultan İlân Edilmesi (Şubat 1156).....	79
Sultan Muhammed'in Bağdad'ı Kuşatması (Ocak-Mayıs 1157).....	80
Sultan Muhammed'in Son Yılları ve Ölümü (13 Aralık 1159).....	82
7. SULTAN SÜLEYMANŞAH (22 MART -KASIM 1160).....	84
Süleymanşah - Halife Müstencid İlişkileri.....	85
Süleymanşah'ın Tutuklanması ve Öldürülmesi (12 Mart 1161).....	86
8. SULTAN ARSLANŞAH (1160-1177).....	87
Atabeg İldeniz - Emîr İnanç Mücadelesi (1161).....	89
Salgurlu Atabeg Zengi'nin	
Irak Selçuklu Devleti'ne İtaati (1165).....	90
Arslanşah Devrinde Gürcüler Üzerine İlk Sefer (Şubat 1163).....	94
Bâtınîlerle Mücadele 560 (1165).....	96
Vezir Şihâbeddin Sika ve Diğer Bazı Emîrlerin Vefatı.....	97
Rey Hâkimi Emîr İnanç'ın İsyanı 562 (1166/1167).....	97
Kirman Meliki II. Arslanşah'a Yardım Edilmesi (1170).....	100
Sultan Arslanşah - Atabeg İldeniz İlişkileri.....	101
Gürcüler Üzerine İkinci Sefer 571 (1175).....	102
Sultan Arslanşah'ın Ölümü ve Kişiliği (Ocak 1177).....	105
9. SULTAN III. TUĞRUL (1177-1194).....	106
Halife Nâsır Lidinillah'a Bîat Edilmesi (1180).....	108
Salâhaddin Eyyubî ile İlişkiler (1185).....	109
Atabeg Cihân Pehlivan'ın Ölümü (Şubat-Mart 1186).....	110
Kızıl Arslan'ın Atabegliği (Şubat 1186-Eylül 1191).....	111

Sultan Tuğrul ile Emîrler Arasında Anlaşmazlık (1189-1191).....	115
Sultan III. Tuğrul'un Son Yılları ve Ölümü (18 Mart 1194).....	119
BİBLİYOGRAFYA.....	127
HÜKÜMDAR LİSTELERİ.....	153
IRAK SELÇUKLU SULTANLARI.....	153
HÂNEDAN ŞECERESİ.....	154
DİZİN.....	155

Ö N S Ö Z

Türkler, İlk çağlardan başlayarak Ortaçağların sonlarına kadar, Orta Asya'dan Uzak Doğu, Hindistan, Orta Avrupa, Balkanlar ve Orta Doğu yönünde birçok göç ve fetih hareketlerinde bulunmuşlar; ana yurttan ve gittikleri yerlerde pek çok devlet kurmuşlardır. Türklerin dünya üzerinde bu yayılım ve hâkimiyet hareketlerini dört büyük ana devre ayırmak mümkündür. İslâm'dan önce Hun İmparatorluğu ve Göktürk Kaanlığı, İslâm'dan sonra Selçuklu ve Osmanlı Devleti. İlk iki devir, Orta Asya'da Türk nüfusu kaynak ve kuvvetini meydana getirmekte ve dünya tarihinde de önemli bir rol oynamakla beraber bu devirlerin Türkistan dışında vuku bulmuş yayılma ve tesirleri asırların derinliklerine gömülmüş ve zamanla izleri kaybolmuştur. Buna mukabil Selçuklu ve Osmanlı devirleri Türk ve İslâm tarihinde önemli bir yer teşkil eder. Türk ve dünya tarihinde büyük bir kudret ve hayatiyetin temsilcileri olarak cihânsümül ve millî tesirleri günümüze kadar devam eder.

İslâm'dan öncesi, birinci ve ikinci devirde Orta Asya'dan Hazar ve Karadeniz'in kuzeyi, Balkanlar ve Orta Avrupa'ya kadar yapılan Türk göçlerinde bu ülkeler Türk kavimlerinin yurdu haline gelmiş ise de buralarda bir takım tarihî hâtıra ve izlerden başka bir şey kalmamıştır. Buna mukabil son iki devrin büyük kudret ve tesirleri asırlarca devam edip zamanımıza kadar gelmiştir. Müslüman Oğuzlar, Selçuklular idâresinde, İslâm ülkelerine ve Anadolu'ya doğru güneyden göç ederlerken Şamânî Peçenek, Uz (Oğuz) ve Kıpçaklar (Kuman) da kuzey yolu ile Balkanlar'a kadar ilerliyorlardı. Hemen hemen aynı, kesafetle vuku bulan bu iki Türk göçünün, birincisi yeni bir devrin ve hayatiyetin başlangıcı, millî birlik ve şuurun âmili olmuş, fakat bu manevî unsurlardan mahrum kalan ikincisi ise dağılmış, tesirsiz kalmış, birbirleri veya Hıristiyan komşuları tarafından eritilmiş ve tarihe karışmıştır. Nitekim Altın Ordu Devleti'nin kuvveti ve dayanağı da Oğuz ba-

kiyeleri, Bulgarlar'ın ve son olarak da Kıpçaklar'ın İslâmlaşması sayesinde mümkün olmuştur. Kırım, Kazan ve İdil-Ural Türklüğü de bu suretle varlığını sürdürmüştür. Bununla beraber güney yolu ve Anadolu'da karşılaşılan fetih zorlukları ne kadar ağır ise Jeopolitik imkanlar da kuzeye nazaran o derece müsait idi.

Selçuklular tarihi bu devirlerden üçüncüsünü teşkil etmektedir. Selçuklular, kuzeydeki Oğuz Yabgu Devleti'nin başkenti Yenikent'ten ayrılıp güneydeki Cend'e geldiklerinde doğuda Samânîler, Karahanlılar ve Gazneliler; batıda Bizans Devleti ve Mısır Fatımî Halifeliği; güneyde ise Abbasî Halifeliği ve Büveyhî Devleti bulunuyordu. Cend'de bir beylik kurarak bölgede önemli bir güç haline gelen Selçuklular, bu sıralarda Gazneliler'e karşı savaşan Samanîler'in daveti üzerine Mâverâünnehir'e gelerek Karahanlı saldırılarına karşı Samaniler'e yardım ettiler. Ancak Selçuklular'ın yardımına rağmen Samanî Devleti yıkılmaktan kurtulamadı (1005). Samanî Devleti'nin yıkılmasından sonra Mâverâünnehir'de bir süre daha kalan Selçuklular kendilerine daha güvenilir bir yurt bulmak amacıyla buradan ayrılıp Horasan'a geçtiler. Burada Gazneliler'le yapılan mücadeleler sonucu Dandanakan zaferinden sonra (1040) Büyük Selçuklu Devleti resmen kurulmuş oldu. Selçuklular iki esas kola ayrılıp Selçuk'un oğlu Mikhâil'in neslinden gelen Büyük Selçuklular (1040-1157) ile, Irak (1118-1194), Kirman (1048-1187) ve Suriye Selçukluları (1079-1118) birinci kolu, Selçuk'un oğlu Arslan (İsrail) Yabgu'nun neslinden gelen Anadolu Selçukluları (1075-1308) ise ikinci kolu teşkil eder. Selçuklular böylece iki esas kol olmak üzere beş tali kol halinde hüküm sürdüler. Biz bu çalışmamızda Irak Selçuklularını ele aldık. Eserin faydalı olacağını ümit eder basımında emeği geçen Çamlıca İlim, Kültür ve Tarih Araştırmaları Merkezi Uzmanlarına ve Çamlıca Basın Yayın mensuplarına teşekkür ederim.

Prof. Dr. Ali ÖNGÜL